

Pisac je mislio na ovu poteškoću, ali se nije dao skloniti, da skрати opseg na štetu sadržaja. On se nada, da će nastavnik možda ipak barem izuzetno i s pojedinim dacima dospjeti, da tečajem jedne školske godine iscrpe čitavo građivo. Mogao bi profesor neke dijelove objasniti samo u tu svrhu, kako bi svoje dake potakao, da uz knjigu i nadalje samostalno rade. Ako li profesor hoće da se ograniči na ono, što je za sve dake obvezano psihologijsko građivo, neka uzme samo ono, što je krupnijim slovima štampano (str. VII.).

Uz tolike vrline Z-ve Psihologije ne čini mi se nužno, tražiti i isticati nuzgredne nedostatke, nego opetujem iskrenu želju, koju sam već lanjske godine izrazio (Bogosl. Smotra 1927, 405): neka se uvede u što više srednjih škola, da donese što obilniji plod.

Franjo Šanc D. I.

U. Talija: Neumrlost čovječje duše. II. izdanje. Dubrovnik, »Jadran« god. 1925.

Za svoje prvo izdanje kaže g. Talija: »Djelce nije pisano ni za najširu publiku niti za najužu; pisano je za onu, koja je posrijedi.«

Kako je ovo prvo izdanje bilo ubrzo rasprodano, to je veleuč. g. Talija priredio drugo izdanje, za koje kaže sam u predgovoru da se »kvantitativno i kvalitativno razlikuje od prvoga«. Osim toga, dok je »prvo izdanje bilo namijenjeno publici, koja stoji između najuže i najšire, ovo je namijenjeno i najužoj« (str. 5.).

Prva poglavlja od str. 13.—58. imaju više manje historijski karakter. Najprije govori pisac dosta opširno o vjeri u neumrlost duše kod raznih naroda, te ovo jednodušno uvjerenje roda ljudskoga o neumrlosti duše uzima kao prvi dokaz za njezinu neumrlost. Univerzalni karakter toga uvjerenja, te veličina predmeta na koji se odnosi, isključuju mogućnost, da bi se sav rod ljudski do današnjega dana varao u toj stvari, i zato ovo uvjerenje ima svoju dokaznu moć.

Prikazujući sumarno nauku materijalizma o duši, počevši od Demokrita, te Epikura do Büchnera, iznosi četiri »oslona« materijalizma, rješavajući ukratko prigovore, koji se upiru na ta četiri »oslona«. Ovaj historički dio završuje kratkim prikazom spiritualističkog stanovišta o neumrlosti duše.

Nakon toga prelazi g. T. na prvi metafizički dokaz za neumrlost duše na osnovu neovisnosti intelektualnih i volitivnih operacija o materiji (str. 59.—73.). Ako nam materija pruža samo konkretne i pojedinačke stvari, ako nam dosljedno materija ne može pružiti univerzalne pojmove, još nam manje može dati jedan univerzalan pojam iz snošaja dvaju sudova.

»Mišljenje dakle ne može da bude proizvod materije.«

Držim da je ovdje pisac mogao istaknuti, da nam osjetilno opažanje formaliter ne daje univerzalne pojmove, ali da je ipak sam pojam fundamentaliter ovisan o osjetilnom opažanju. Moglo bi se naime iz prije rečenoga zaključiti na posvemašnju neovisnost naših pojmova od osjetilnoga opažanja, dok se uistinu ova neovisnost odnosi samo na formalnu, a nipošto materijalnu stranu.

Govoreći dalje o refleksiji kaže pisac: »U svakom materijalnom utjecaju razlikuje se i agens i patiens. U refleksiji te razlike nema. U refleksiji je isti subjekat i agens i objekat patiens; misao ista privija se nad sobom i sebe gleda. Stoga refleksija ne može imati svoj izvor u materiji« (str. 62.—64.). Ovo mi se dokazivanje čini nejasno. Izgleda naime da refleksija nije posebna duševna operacija različita od svoga objekta. Isto tako se čini, da je sama misao onaj subjekat, koji reflektira, a to valjda nije htio g. T. da kaže. Misao i refleksija pripadaju nekom principu, koji ih proizvodi. Prema tome on reflektira na misao kao na svoj produkt, a ne sama misao na sebe. I zato ovdje postoji jedan »agens« koji reflektira i jedan »patiens« na koji se reflektira. A da je taj »agens« ipak nematerijalan slijedi odatle, što on može da reflektira na misao u cjelini, dok je materijalni princip vezan na dijelove radi svoje ekstenzije, te bi mogao da reflektira ili da se prigiblje samo dio po dio nad svoj objekat.

Na prigovore protiv abstrahovanja odgovara pisac jasno i razumljivo (str. 64.—73.).

Iza dokaza, da je princip intelektualnih i volitivnih operacija intrinsece independens o materiji i prema tome ne prestaje eksistirati raspadom materije, dodaje g. Talija još dva dokaza za neumrlost duše. I to: iz samosvijesti sopstvenog »ja«, te težnje čovjeka za neumrlošću. Među prigovorima protiv jedinstvenosti »ja«, bilo bi dobro, da je dodan i prigovor, koji se često čuje: naime t. zv. »alterationes personalitatis«, ili pojave višestrukog jastva. Taj je prigovor dosta čest, te za one, kojima nisu poznate psihopatološke pojave gotovo nerješiv. Dok uistinu način liječenja tih patoloških pojava najbolje dokazuje jedinstvenost »ja« u čovjeku.

Govoreći g. T. o duši kao supstanciji (str. 82—93), rješava najprije prigovore Wundta i Paulsena protiv supstancijalnosti duše, (83.—87.), a zatim na osnovu telepatije i telefanije dokazuje, da je duša doista supstancija. Da ove pojave nužno traže supstancijalnost duše slijedi odatle, što u slučaju, »da duša uopće nije supstancija, već skup prolaznih pojava hipostaziranih, tada bi te prolazne pojave prouzročile druge prolazne pojave u drugim subjektima. A to se ne da pojmiti. Da bi se ta energija projektirala van svoga subjekta, da se u drugim pojavi; ona bi morala ostaviti svoj subjekt, posve tu izčeznuti, kao što biva, kada se jedno tijelo, koje se gublje sukobi sa drugim . . . U telepatijama i telefanijama toga se ne opaža.« (str. 92.)

Ne znam zašto je g. T. iza kako je lijepo pokazao neodrživost Wundtovog i Paulsenovog stanovišta i time dokazao iako indirekte supstancijalnost duše, pozvao još u pomoć pojave telepatije i telefanije? Ta u tim pojavama ima još toliko toga dubiozna i nerazumljivoga. On sam zove u pomoć matematiku, da računom vjerojatnosti isključi mogućnost halucinacije, a dokazuje vjerojatnost telefanije. G. T. kaže da u pojavama telepatije i telefanije ne opaža, da bi se energija (koja ih proizvodi) projektirala van svoga subjekta, da se drugom pojavi. Čini mi se, da tu svoju tvrdnju obara on sam primjerom kojega navodi, kad kaže, da se

majci Andrije Blocha, prikazao njezin nećak i rekao smješeći se: »Ja sam zbilja umro«. Zar nije u ovom slučaju energija ostavila svoj subjekat i pojavila se kod drugog?! Prema tome ne bi stajala tvrdnja g. T. da kod telepatije i telefanije ne ostavlja energija svoj subjekat. Time je dakako i sam argumenat, koji svu svoju snagu crpe baš iz činjenice, da energija ostaje u svom prvom subjektu, usprkos što se taj subjekat i na drugom mjestu pojavljuje, dosta oslabljen. Govoriti nadalje o projekcijama vlastite osobe na udaljena mjesta, tako da te projekcije u drugima proizvode vizuelne i akustične osjete, takova je stvar, da pruža mogućnost za toliko prigovora i poteškoća, na koje, čini mi se, još danas nemamo adekvatnog odgovora. Dakako, da time ne mislim poreći vjerojatnost i mogućnost telepatije i telefanije.

Ali mi se čini mnogo jednostavnije, da je pisac ostao kod dokaza metafizičkih, te supstancijalnost duše izveo iz onih dokaza, kojima je prije dokazivao njezinu neumrlost. Iza kako je dokazao, da su intelektualne i volitivne operacije neovisne o materiji, slijedi, da je i njihov princip, koji ih proizvodi, neovisan o materiji. Iz ove apsolutne neovisnosti toga principa o materiji slijedi njegova imaterijalnost. Ako se intelektualne i volitivne moći posve imaterijalne, to je i duša, iz koje one izvire, apsolutno imaterijalna ili drugim riječima spiritualna. Utvrdivši spiritualnost duše, mogao je g. T. dodati dokaz, da je duša supstancijalna forma čovjeka. Iz ovih pak dviju činjenica: da je duša forma substantialis, i ujedno da je spiritualis po sebi slijedi, da je ona subsistens t. j. da je supstancija. Da je g. T. odabrao ovaj način dokazivanja pružila bi mu se prilika, da kaže nešto i tome, kakova je supstancija duša; t. j. je li ona substantia completa ili incompleta i t. d., što bi u velike razjasnilo i osvijetlilo pojam duše.

Posebnu pažnju posvećuje pisac dokazu za neumrlost duše iz sankcije moralnog dobra i zla, koji dokaz ujedno obara osnovanost monističkog nazora. (str. 98—120.)

U tom razlaganju ističe g. T. napose da u moralnim zakonima nalazimo metafizičku nuždu; zato je moralni zakon nuždan, kao što i zakon mišljenja. »Moralni je zakon prirodan čovjeku isto tako, kao što mu je misliti i rasuđivati.« (str. 107.) Najvažnije prigovore protiv ovoga argumenta rješava g. T. jasno, te pokazuje njihovu neodrživost.

Kao zadnji dokaz za neumrlost duše iznosi pisac čežnju ljudskoga duha za potpunim blaženstvom.

Djelo je za one, kojima ga g. T. namjenjuje, pisano razumljivo, te se može preporučiti inteligentnijim laicima, a dobro će doći i braći svećenicima.

Dr. Josip Lach.

Dr. Michel, Humbert und Kerullarios, Studien, I. Teil, mit einer photographischen Tafel, Paderborn 1924. (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, in Verbindung mit ihrem historischen Institut zu Rom herausgegeben von der Görres-Gesellschaft, XXI. Band, Paderborn 1924.).¹ Kako je došlo do ovoga djela, to

¹ Format 25×17 cm, str. VIII + 139, cijena meko vezanu M 9.